

STM 1939

Musiken i Lund under 1700-talet

Av Bo Alander

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikkforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

SMÄRRE BIDRAG OCH MEDDELANDEN

MUSIKEN I LUND UNDER 1700-TALET

AV BO ALANDER (Uppsala)

I äldre tid stod tonkonsten nästan uteslutande i kyrkans tjänst, och vill man rekonstruera bilden av de gamla kulturorternas musikkörförhållanden, gäller det därför att i första hand vända sin uppmärksamhet åt ortens centralhelgedom och dess gudstjänstliga musikorgan, kantorn och klockaren, organisten och orgeln. Under kyrkan lydde då även alla högre undervisningsverk, och sålunda måste undersökningen vandra vidare till skolans sånglärare, som ofta var kyrkans kantor, till skolkören, som bidrog med koral- och ibland enklare flerstämmig sång i kyrkan på högtidsdagar, samt — då det gäller universitetsstäderna — högskolans director musices och studenternas musicerande, vilket även det var intimt förbundet med kyrkans liturgiska värld. Först under senare epoker, och till en början svagt, framträder en mera fristående, borgerlig musikutövning av underhållande och sällskaplig karaktär. Ortens organist(er) och av magistraten anställda stadsmusikant(er) leverera mot betalning musik ej blott vid officiella tillfällen, utan även privat i hemmen, främst vid bröllop och begravningar. Under loppet av 1700-talet tilltar denna mera profant betonade musikkodling, medan däremot den som samlat sig kring kyrka och skola minskar i betydelse. Mot seklets slut blir den specifikt borgerliga form för tonkonst, som vi kalla konsertväsende, vanlig även i de smärre svenska landsortsstäderna, och därmed ökar givetvis också källmaterialet på ifrågavarande område.

Även om Lund gäller vad ovan sagts. Dess musikkodling är till en början rent kyrklig, bunden vid ärkebiskop Eskils ståtliga dom från Knut den Heliges regering, där den liturgisk-musikaliska utrustningen noga reglerades av ärkebiskopens berömda korordning, den tidigaste kända i Norden, och där även flerstämmig sång så småningom bidrog att höja gudstjänsternas praktfulla ceremonier. Redan i ärkebiskop Magnus Nilssons korordning av 1386 möter oss uppgiften

om skolynglingarnas roll som kyrkosångare,¹ och sambandet med den flerstämmiga musikkodlingen betygas av uppgiften om att stadens gamla katedralskola på 1300-talet skulle ha erhållit som donation discantus- och trestämmiga sånger.² Enligt Norlind fick Lunds domkyrka sin första orgel år 1331, förmodligen ersatt av en ny på 1500-talet, vilken skulle ha reparerats 1669 och varit i bruk ännu på 1770-talet.³ C. G. Brunius⁴ omnämner emellertid ett annat orgelverk, uppsatt år 1626 »på tvärmuren mellan de östligaste bipelarna». Till detta skola vi senare återkomma.

Den lundsiska musikkodlingen från reformationstiden fram till den musikaliska högbarocken, då Skåne blivit svenskt, är höljd i dunkel. Säkrare blir bilden av Lunds musikkörförhållanden först efter universitetets tillkomst. Regia Academia Carolina stiftades den 19 dec. 1666 och invigdes följande år med »full fältnusik af härpukor, trumpeter, trummor och pipor» på gatorna, och i domkyrkan en »ljuf samklang af musikanter och sångare», varvid »orgeln anslogs, samt fältnusik i kryptan och blåsinstrumenter på takhvalfven instämde» (Brunius, a. a.). Det övervägande antalet uppgifter, som kunnat erhållas om musiken i Lund under 1700-talet, berör också i synnerhet Akademiska kapellet verksamhet. Detta stiftades visserligen först långt efter universitetets tillkomst, men redan vid sekelskiftet börja musikaliska övningar bland studenterna omtalas. I den studentförening, som kallas »communitetet», gavs sångundervisning, och år 1702 inköpte detsamma en positivorgel »till Academiens heder och en grund-

¹ Eskils korordn. av 1137 beordrar kantorn och succentorn att dirigera var sin körhalva i antifonierna samt sjunga solopartierna i responsorierna. För augustinernas och premonstratensernas växande inflytande talar Lunds nekrologium fr. 1100-t. slut (med tyska helgonnamn, i motsats till tidigare kalendariers engelska). Ärkeb. Esger Juel inrättade 1322 ett fast kantorsämbete, och 1462 förbjöds i Lund det improviserade duplum såsom varande »discantus ululando». (Jfr C. A. Moberg: »Kyrkomusikens historia», Upps. 1932) — — — Av katolsk kyrkomusik äro i hs. bevarade åtta sekvenser fr. 1100- och 1300-t. i Liber Daticus resp. Liber Scholae Virginis, (Lunds univ.-bibl. Jfr C. A. Moberg: »Über die schwedischen Sequenzen», Upps. 1927, del 1. s. 147, 158 ff., del 2. nr: 1, 8, 25 resp. 4, 5 b, 9, 37, 54. Enl. Norlinds musiklex. skulle de sistn. fem härröra fr. 1500-t.).

² T. Norlind: »Svensk musikhistoria», 1918. Uppgiften om en flerst. sångbok i Lunds hist. museum (Norlinds musiklex., s. v. Lund) saknar grund.

³ Sv. Bring medd. A. A. Hülphers d. 22/5 1767, att »i Liber Daticus p. 163 är antecknad, at en Präst från Halland blef begrafwen under orgelwärken (sub organis) 1237». (Hs. Cb2, Västerås lärov.-bibl.) I hs. Cd5 (samma bibl.) står: »... 1344 dog orgnisten Eybertus, som förmenas det bygt» (orgelverket).

⁴ »Beskrifning om Lunds domkyrka», 1854.

val vid musiken såsom vid andra skolor och academier, där musiken excoleras». År 1729 höllos reglementsensliga övningar i »musica vocali och instrumentali» varje onsdag och lördag, men under prokanslern Hahns tid en timma dagligen under ledning av domkyrkokantorn, som därför uppbar stipendium.¹ På 1720-talet bildade prof. P. Estenberg ett litet privat musikkapell, vilket kvarstod inpå 1740-talet.

»Kongl. Akademiska Capellet i Lund» instiftades 1745, och förordningen trädde i kraft den 12 jan. följande år, då prof. Sven Lagerbring blev kapellets inspektor. Dess anförare blev den 17 febr. 1748 Friedrich Kraus, ordinarie director musices från den 5 febr. 1755. Enligt 1749 och 1770 års stat skulle denne ha 200 daler silvermynt i lön med 100 dalers »personelle tillökning» och dessutom, mot särskild avlöning, bekläda domkyrkans organistbefattning². Kraus skulle enligt Norlind ha varit född 1724³ i Jönköping, och blev år 1744 teol. stud. i Lund. Den 3/6 1755 tar kanslern Nils Palmstierna ställning till kapellmästarens begäran att få ge musiklektioner privat mot betalning »såsom et privilegium exclusivum, hwilket at honom förkunna jag äfwen för min del nu håller betänkeligit; men annars kan jag ei se, det honom en sådan förmån kan eller bör betagas mera än andre Exercitie-mästare wid academien at taga betalning af dem som godwilligt begära och niuta hans underwisning». Ett annat kanslersbrev⁴ av den 1/12 s. å. (undertecknat av Kraus den 27/11) innehåller instruktion för dir. mus. och kapellet, och återgives här i huvudsak:

»1:mo Den som d. 25 Januarii förfallolös intet är inne, går förlustig sitt Stipendium.

¹ Weibull-Tegnér: »Lunds universitets historia 1668—1868» (Lund 1868), del 1. s. 139 f. Samma arbete del 1. s. 71 f. omtalar »stipendia Davidicorum, stiftelsen för Davidschören vid domkyrkan, som der hade att uppehålla psalm-sången, grundad af Jacob Erlandsen 1256 och upplifwad af Fredrik II 1561», samt att gymnasie- och domskolestiftelserna blevo »till universitetet vid dess upprättande anslagna». Dessa stip. voro av tre klasser: 4 tunnor råg och 10 t. korn resp. 3 t. råg, 7 t. korn resp. 2 t. råg, 6 t. korn. — — — Ett »Ödmjukt pro Memoria» av den 3/6 1772 från Kraus till A. A. Hülphers (Västerås lärov.-bibl. hs. Cb2) meddelar, att tolv stipendiater då erhöilo 30, 40 och 60 daler silvermynt årligen.

² Enl. i not 1 nämnda promemoria (delvis cit. i Norlinds upps. i denna tidskr. årg. 19 s. 40). Om organistlönen jfr nedan s. 13.

³ Allm. musiklex. Enligt Lunds Weckoblad (cit. L. W.) dog Kraus den 21/12 1780 »uti sitt 65. ålders år och efter en 35. åra Tjenstetid», vilket ju illa överensstämmer med uppgifterna om hans födelseår 1724 och anställningsår 48!

⁴ Lunds univ.-bibl.

- 2:do Pålägges Capellisterne, at alla Ons- och Lögerdagar, så länge Terminerne påstå, ifrån Kl. 2 till 4 eftermiddagarne, wara hos Directeuren at upöfwas i Musiquen. Försummar någon detta, böte 8 öre för hwarje gång han borte är: så framt icke han, för wigtiga hinder skull, ärhållit Rectoris Magnifici lof . . .
- 3:0 Den, som på Exercitie dagarne dröijer längre än en half timma efter Kläcke slaget på hwilket han är upbådad, böte 3 öre, wid Solenne Acter mera
- 4:0 Försummar någon Solenne Acter, som i kyrkan eller på Academien anställas, til någon underdånig fågnads betygelse emot Höga Öfwerheten, det Kongl. Huset, wid Cancellers wahl, Parentationer, Orationer, Installationer, Rectorats ombyten med hwad mera som rörer Academien eller Publicum; lika ledes der någon af Höga Öfwerheten, antingen Hans Maj:t Konungen, Hennes Maj:t Drottningen, någon af det Kongl. Huset, Illustrissimus Cancellarius eller ock någon annan af Riksens Råd, kommer til Lund; förlöre halfwa arfwodet; händer det oftare, miste hela Stipendium
-
- 8:0 Ingen Ordinarius Capellist får lyfta sitt Stipendium, innan Directeuren aflämnat sitt intygande om des flit eller försummelse
-
- 18:0 Uti Domkyrkian böra Capellisterne göra Directeuren biträde wid Musiquen på alla de högtids och Söndagar som under Terminerne förefalla
- 19:0 Fyratio daler Srmt, hwilka Hans Kongl. Maj:t i nåder anslagit til Instrumenternes underhållande
- 20:0 Directeuren är skyldig, för sin lön, förse Capellet med tillräckeliga Noter, hwilka hwar för sig af Capellisterne afskrifwa bör . . .»

Lunds Weckoblad omtalar under 70-talet ofta magisterpromotioner, professorsinstallationer o. a. högtidligheter »under stark Instrumental Musique», »wacker och anständig Musique» o. s. v., varvid man alltid drack »the kongl. Skålarne under Pukors och Trumpeters klang». Denna musikaliska festivitas lär ha senterats till den grad, att professorerna t. o. m. utbjödo sina privata kollegier gratis åt kapellister. Kapellet hade även sina sångare,¹ vilket bevisas bl. a. av meddelandet i tidningen, att med anledning av kronprins Gustaf Adolfs födelse i nov. 1778 flera dagar i följd »Director Musices Herr Kraus uppfördt en hederlig och stark både Vocal och Instrumental Musique, til den stora Samlingens särdeles nöje». Även på kronprinsens andra födelsedag uppfördes »en förträffelig Musique af Herr Directeur Kraus, hvarunder afsungos efter Musiquens föranledande skrefne Verser» (»Du sälla Svealand . . .»).

¹ Regelbundna anslag till en sånglärare inflöto ur en reservfond (Weibull-Tegnér, a. a.).

Om de instrument, som stodo till kapellets förfogande under denna tid, lämnar Kraus' eget inventarium av 1777 upplysning.¹

Det upptager fyra »ordinarie Discant violer», en viola, fyra violonceller, två »Flut Travers» och två »Bas Fluter», en »ordinair Hautbois» och två »Hautbois d'Amour», en »Basson», två par horn (med »fyra munstycken och åtta små byglar»), tre trumpeter, ett »stort Stockholm Claver»² samt ett par pukor. Ett tillägg för följande år omtalar två nyinköpta instrument, nämligen ytterligare en oboë d'amore samt en »Bandour». Pandoran tjänstgjorde på 1600-talet som generalbasinstrument, och Lundaexemplaret torde ha varit ett arv från denna äldre musikpraxis.³ En annan källa (Weibull-Tegnér, a. a.) meddelar emellertid, att professionella oboister och fagottister brukade tillkallas vid särskilt högtidliga tillfällen, emedan studenterna icke ville lära sig traktera dessas instrument »ens mot dubbla stipendier». I synnerhet lades vikt vid horn och trumpet, alldenstund »academiens heder och anständighet fordrar sådant vid musiquens uppförande på Caroli dag». Den 17 sept. samma år som ovannämnda inventarium upprättades, salubjöds i Lundatidningen ett »litet Orgelwärk, som kan sättas i stånd att nyttjas uti en Kyrka; och består af 4 stämmor, nemligen Principal, Gedact, Flüte och Octava». I betraktande av att annonsören var Kraus (och att hans inventarium mycket väl kan ha upprättats efter annonsens datum), så ligger tanken nära till hands, att instrumentet i fråga tillhört Akad. kapellet. Stadens tidning meddelar den 30 aug. 1800, att kapellet »är vordet rigtadt med ett Musicaliskt Instrument Forte Piano kalladt, som kostar 1,400 D:lr Kopp:mt».⁴

Vilken var nu kapellets repertoar under Kraus' tid? Därom får man relativt gott besked genom en granskning av dess musikaler.⁵ Den s. k. Samling Kraus i Lunds universitetsbibliotek består av icke mindre än 462 »huvudnummer», så väl bevarade, att de dessvärre ofta göra intryck av ett icke alltför flitigt begagnande. »Numren», som ibland rymma ett dussintal kompositioner, innehålla kammar-, orkester- och någon vokalmusik av tidens tonsättare, varav en mängd

¹ Lunds univ.-bibl.

² Anskaffat 1771. — — — Enl. Norlind (»Svensk musikhistoria», 1918, s. 154) bestod ensemblen vid högtidliga tillfällen av en klavecín (i inventariet kallad »gammal Clavecembal»), 4—6 violiner, en viola, två celli, två flöjter, ett horn, en trumpet och ett par pukor, vilket sålunda delvis avviker från Kraus' inventarieuppgift.

³ Jfr pandororna i den uppsaliensiska musikodlingen på Olof Rudbeck d. ä:s tid (C. A. Moberg: »Olof Rudbeck d. ä. och musiken», Rudbecksstudier, Upps. 1930, s. 191).

⁴ Enl. Norlind (a. a., s. 216) skulle kapellet ha fått sin »hittills okända spinette angloise eller forte-piano» redan 1799.

⁵ I Lunds univ.-bibl. Kraus' privata bibliotek »bestående av Miscellanea» försålades däremot av änkan gm offentl. auktion (L. W.).

anonymi. Man påträffar här en intressant blandning av stilelement, senneapolitanska utlöpare sida vid sida med mer eller mindre avancerade representanter för de nya riktningar, som vid seklets mitt övertogo ledningen av den europeiska tonkonsten.¹

Bland de förstnämnda märkas framför allt Händel (med en oboe-konsert i Ess-dur samt Polissenas A-duraria ur »Radamisto»), Telemann, J. A. Hasse, den berömde Scheibe i Köpenhamn, Karl Heinr. Graun, J. Quantz (med fjorton flöjtkonserter och -duos), Porpora, Leon. Vinci, Pergolesi (med bl. a. en missa brevis i D-dur för soli, kör och stor orkester),² Vivaldi, Veracini, Fr. di Majo, Mich. Esser, som en tid vistades i Stockholm, etc. Denna musik är övervägande trionsoner, instrumental- och vokalkonserter. Rikligare företrädare äro de tonsättare, som stilistiskt bruka stämplas med beteckningarna rokoko, klassicism och förromantik, ehuru deras här förefintliga verk övervägande äro bundna av generalbaspraxis. Detta gäller såväl den rikliga symfoni- och kammarmusiken av Mannheimskolans representanter Joh. Stamitz, Fr. Xav. Richter, Schobert, Filtz och Wagenseil som kompositionerna av Bachs söner C. Ph. Emanuel och Joh. Christian (bl. a. fjorton symfonier) samt Jos. Haydn. Vidare märkas bröderna Benda, Gluck (med endast en trionsonat i B-dur) samt hans musikdramatiska efterföljare Sacchini, Gossec, Sarti³ och Monsigny med övervägande instrumentalmusik, J. van Hal, K. Ditters v. Dittersdorf, Pugnani, Padre Martini och Rinaldo da Capua. En neapolitansk sinfonia för stråkar och basso continuo med namnet Berwaldt är möjligen komponerad av Franz Berwalds farfar Johann Friedrich B. eller, troligare, Joh. Gottfried B. i Schwerin. Ytterligare föreligga verk av ett mycket stort antal mindre bekanta och helt okända utländska komponister.

Av särskilt intresse torde det vara att studera samlingens svenska musik.

Roman är rikligt representerad: en sonata i A-dur för flöjt och b. c.,⁴ en femsatsig klaversonata F-dur, en sinfonia D-dur, två violinkonserter (D-dur och d-moll) och »Kongl. Bilägers Musiquen», samt för övrigt vokalmusik, nämligen tre konserter för sopran, stråkar och b. c. (»Jag vet, att min förlossare lefver», »The som sedliga för sig vandrat . . . » och »Då natten aldri mörkast är . . . »), en för tre soloröster (»Befalla Herranom Tin Wäg»), två versioner av »Gud vi förbide tina godhet» för solokvartett (D- resp. F-dur med olika instrumentalbesättning) samt

¹ Jfr Alfred Bergs katalog över samlingen i Lunds univ.-bibl.

² Skänkt den 10/9 1774 av »öfver Lieutnanten välborne Herr von Vicken».

³ Två konserter av Sarti för två resp. tre tenorer med orkester ha såväl svensk som italiensk text: »Ach skall jag kväljas mer . . . » resp. »Glädjoms, Gustaf all vår ära . . . ». Den senare framfördes måhända vid kronprinsens födelse 1778. (Jfr ovan s. 4.)

⁴ Jfr Lellkys upps. i denna tidsskr. årg. 18 s. 132 samt P. Vretblads Romanbiografi (Sthlm 1914). Denna sonata är ej upptagen i Vretblads tematiska förteckning.

slutligen en sopranaria med alternativtexter («Afwund, som mot dygden rasar» eller »Löfwenhielm, som Swea känner . . .», tydligen på parodimanér utförd som en parentation över den avlidne kanslern Löfwenhielm). Av Chelleri finnas triosonater, stråkkvartetter och konserter, likaså av en viss Meijer, förmodligen hovkapellisten Jakob M. eller dennes broder Frans, vilka båda enligt Norlind¹ voro ansedda komponister, varemot organisten M. i Riddarholmskyrkan knappast torde komma i fråga. Uttini är företrädd med tre triosonater op. 1, nifton sextetter för två oboer, stråkar och b. c., en G-dursinfonia samt ur »Il re pastore» uvertyren o. a. instrumentalmusik.² H. Ph. Johnsen är möjligen³ representerad med en konsert för sopran, stråkar och b. c. («Vår tid och lycka sig med månens lopp förändrar») och en för samma besättning jämte två horn: »Kom skåda Lundska lärdoms boning där wisdoms örter tidigt sås . . .», vilket ju tyder på att verket uppförts, eller varit avsett att uppföras, vid någon akademisk festlighet. Av överste von Quanten, som deltog i Kavaljerskonserterna i Stockholm på 1760-talet, föreliggas sex flöjtduos med b. c., samt av »Fru Olin» (givetvis den berömda operasångerskan) en »ariette» för två damröster. Två »concerts ou arias» för sopran och orkester («Kom lät oss glädligt sjunga . . .») med koloraturmässiga vokaliser äro signerade Micklin, med all sannolikhet Linköpingsorganisten Johan Miklin. Av Knölcke, förmodligen Miklins företrädare i Linköping Baltzar K.,⁴ förefinnes en konsert för oboe, violin, två horn och bas i F-dur. Rikligt representerad är Joh. Agrell: sex klaversonater, en flöjtkonsert i D-dur, en violinkonsert F-dur samt sex symfonier för stråkar (med blåsare »ad libitum». D-, C-, A-, B-, G- och F-dur).⁵

Några svenskt klingande men okända namn pryda ett flertal kompositioner i samlingen. Av en viss Zetterwall anskaffades 1753 en sinfonia i a-moll för stråkar och cembalo (allegro $\frac{C}{4}$ —largo $\frac{3}{4}$ —allegro fuga $\frac{2}{4}$) samt en »konsert» F-dur för två oboer eller violiner, två horn och b. c. (ouverture $\frac{C}{4}$ —adagio $\frac{C}{4}$ —adagio $\frac{3}{4}$ —bourrée). Tre år senare erhöill kapellet en »Canto ad Communion» i B-dur för sopran, två violiner och b. c. («Tig Jesu skie nu ewig pris»), komponerad av en herr Grönwall. Namnet Aman finner man på tre korta neapolitanska sinfonior för stråkar och b. c. (den i C-dur förvärvad 1765, de i B- och G-dur 1770) samt på en konsert i F-dur för två oboer, två horn, stråkar och continuo (anskaffad 1770). Slutligen finnas under, det möjligen danska, namnet Anderssen två femsatsiga konserter, en i G-dur för två flöjter, stråkar och b. c. och en i D-dur för samma ensemble jämte två horn. Förutom vad ovan nämnts vet man ytterst litet om varifrån Kraus anskaffat sina musikalier. Hans inventarium omtalar, att ka-

pellet den 13 april 1772 av »Herr Controleuren Jon Svensson inköpte alla des Musicalier und några instrumenter», samt att den 22 maj 1777 »Herr Adjuncten» Samuel Heurlin inköpte noter i Köpenhamn.¹ Kanslern Palmstiernas anhållan hos K. Hovkapellet i Stockholm om utlåning av musikalier till Lund för avskrivning blev icke beviljad av »Hans Excellence Hr Öfwerste-Marskalken . . . hälst så lång wäg härifrån, som Lund är . . .».²

Friedrich Kraus' efterträdare som director musices och domkyrkoorganist blev Christian Wenster. Han var född i Kristianstad 1735, blev student i Lund 1753 och filosofie magister vid tjugo års ålder. Därefter omnämnes i ett kanslersbrev den 23/7 1756 »Cantoren Christian Wenster», vilken tilldelades ett stipendium i Akad. kapellet »för sin färdighet i Musiquen . . .» Under 60-talet var han organist och stadsmusikant i Karlshamn.³ Dir. mus.-fullmakt vid Lundakapellet jämte organistfullmakt vid domkyrkan utfärdades den 28/3 1781 av kanslern M. Falkenberg för »Cantorn wid Domkyrkan och Scholan i Lund, Wällärde Magister Christian Wenster, i anseende till hans under mångårig handläggning förvärfwade kännedom och skicklighet . . .», och dessa befattningar innehade han till 1806, då han efterträddes av sonen Emanuel. Själv levde Chr. Wenster länge därefter och avled i Lund först 1823. Huruvida han och hans företrädare varit verk samma även som tonsättare, är obekant. Lundatidningens meddelande efter en magisterpromotion i juni 1781, att vid densamma uppförts »en stark och ståtelig Vocal- och Instrumental Musique, som var til detta tillfälle utarbetad af Herr Director Musices Wenster», kan

¹ Av Svensson förvärvades c:a 60 »nummer» och Heurlin köpte 13, härav kompositioner av bl a. Bachs söner, Mannheimskolan och Haydn.

² Kanslersbrev av d. 27/4 1756 i Lunds univ.-bibl. — — — Betr. dissertationer i musikaliska spörsmål under Kraus' tid, jfr C. A. Moberg: »Musik und Musikwissenschaft an den schwedischen Universitäten», Mitteilungen IGM II, s. 38 ff. Enligt brev till A. A. Hülphers d. 22/3 1772 (hs. Cb2, Västerås lärov.-bibl.) påträffade Joh. Miklin i Lundabiblioteket . . . in folio: Kircheri Musurgia, Mersenni Harmonicum Libri XII., Salmon de Caus Institution Harmonique etc. in Quarto. Aristoxeni Musici antiquissimi Harmonicorum Elementorum Libri III. Praetorii Syntagma Musica. (!) Otto Gibelliae Introductio Musicae Theoreticae Didacticae. Burmeisters Hypomnemata Musica 1599 etc. etc. . . .

³ Enl. brev till A. A. Hülphers fr. J. Corylander i Gämshög d. 19/2 1770: »... den berömlige Organisten Hr Wenster i Carlshamn . . .» (Västerås lärov.-bibl., hs. Cb2) samt ett fr. Karlshamn: »... Christian Wenster som denna förteckning gifwit, är nu organist och Stads Musicus. År 1769.» (Samma bibl. hs. Cd5). Enl. ett brev fr. Kalmar var han i Karlshamn redan 1759 (dat. 7/12 1767, undert. av dir. mus. Biörkman. Hs. Cd5).

¹ »K. Hovkapellets historia», Sthlm 1926, s. 77 samt hans upps. i denna tidskr. årg. 19 s. 48.

² Även i partitur, skänkt den 10/3 1774 av löjtn. von Vicken.

³ Enligt A. Berg. På stämmorna står Jonsson.

⁴ Jfr C. A. Moberg, a. a. »Kyrkomusikens historia», s. 440 samt S. Walins upps. i denna tidskr. årg. 20 s. 48 f.

⁵ Om Agrell jfr P. Lindfors i denna tidskr. årg. 19 s. 99 ff.

ju tydas som att denne skulle ha komponerat musiken.¹ Någon egen musikaliesamling efterlämnade han icke, och till musikdonationerna under hans tid återkomma vi senare.² Kapellet musicerade nu liksom förut vid såväl akademiska som andra festligheter. Som ett kuriosum kan nämnas, att på kronprinsens födelsedag i nov. 1781 director musices framförde »en så hedrande som angenäm både Vocal- och Instrumental Musique, hvarvid Des lilla Son Studiosus Christian Wenster om 7 års ålder slog på Pukorne».³ Samma månad ledigförklarades flera musikstipendier, bl. a. ett »à Tie R:dlr specie om året» till »den af Herrar Studerande, som bäst kan blåsa Trompet och Waldthorn jemte flere Blås-Instrument.»

Först nu synes kapellet ha börjat framträda med offentliga konserter.

Den första annonsen om ett sådant evenemang återfinnes i Lunds Weckoblad den 16 febr. 1786, där det meddelas, att »lördagen den 25 Febr. kl. præcise 3 e. m. uppföres uppå Kongl. Academiens Capell-Sal en fullstämmig Vocal- och Instrumental-Musique». Entréavgiften var 16 skillingar specie, och inkomsten skulle skänkas till de »genom den olyckeliga eldsvådan nödlidande Jönköpings Invånare». Tidningens första »musikrecension» fyra dagar senare meddelar, att konserten var »under Herr Directeur Wensters inseende och bestyrande uppförd, uti en talrik samling af åhörare, såväl af båda Jurisdictionerne, som Herrskaper från Landet. Denna Musique var så mycket mera ovanligt lustre, som Högvärldige Herr Doct. Profess. och Dom-Prosten Muncks Doter, Mademoiselle Christina Eleonora Munck om 12 år, med en för des ålder ogemen färdighet, exequerade flera svåra stycken uppå Forte-Piano både solo och i accompagnement, såväl med Herr Directeur Wensters äldsta son om 11 år à quatre mains som andra Instrumenter til Respective Åhörare förundran och särdeles förnöjelse». Även en göteborgare, »Studiosus Herr Storm, med beröm känd för des färdighet på Violin, lät sig höra både solo och accompagnerad af flere Instrumenter, och Vocal-Musique af en hel Choro», varefter »den unge Sångaren Wircander» sjöng solo. Rector magnificus Kilian Stobaeus avtackade samtliga, och recensenten tillägger, att »Herr Directeur Wenster, så väl vid denna Musiquen, som eljest vid andra tilfällen ådagalagt en grundelig insigt och förfarenhet, den både Allmänheten med särdeles

¹ Enl. Joh. Miklin i Linköping skulle W. ha förf. en koralbok: »Hwad är det ej för en Organist, som ej skrifwer Choral-Böcker? Wenster i Carlshamn, Kraus i Jönköping . . .» (odat. meddelande i Västerås lärov.-bibl., hs Cb2). Denne Kraus var möjl. släkt med Friedrich K., som ju föddes i Jönköping.

² Här kan nämnas, att W. 1790 salubjöd »et partie af Hr Camereraren Åhlströms Musicaliska Arbeten» samt Haydnkompositioner (L. W.). — — — F. ö. utbjöd stadens postkontor 1781 prenumerationssedlar på »det af Kongl. Hof-Instrument-Makaren Johan Öberg i Stockholm nyligen uppfundne Not-Tryck»!

³ Kapellmästarens äldste son. Enl. stadens räkenskapsböcker (i Landsarkivet) hade W. tre barn år 1781. Före 1769 var han ogift.

beröm och sjelfva Högsta Monarchen med Nådigt välbehag behagat anse». Till jönköpingsborna kunde Wenster sända »194 D:lr S:mt eller 32 $\frac{1}{3}$ R:dlr sp.».

Vilken musik, som då uppfördes, meddelas tyvärr ej,¹ men en månad senare annonserade Wenster, att den 8 april å kapellsalen skulle framföras »den allmänt ärkände och vackra Pergolesi Passionsmusik, hvarvid skickelige röster så solo som en Duo låta höra sig. De Wersar som äro tagne utur Svenska Psalmboken och til ämnet afpassade, upföras af starkt Chorus och Orchestre då de infalla».²

Akademiska kapellets beskyddare framför andra blev kanslern C. A. Trolle-Wachtmeister, som innehade sitt ämbete 1789—1810. Emellertid kunde han icke bifalla Wensters anhållan år 1793 om 490:32 riksdaler till instrumentinköp jämte 25 rdr årligen för samma ändamål.

Det senare kravet avslogs helt, och på det förra svarade kanslern, att »efter härwarande kunnige och pålitelige Musique Kännares om-döme, bör med en Summa af 200 RDr Akademiske Capellets behof af Instrumenter kunna besörjas . . .», samt föreslog till inköp vardera två violiner, altfioler, violonceller, tvårflojter, A-klarinetter, B-klarinetter, oboer och fagotter samt en kontrabas och två satser inventions-trumpeter resp. inventionsvalthorn (jämte framdeles ev. en viola d'amore, en oboè d'amore, två C-klarinetter och tre basuner, om dessa kunde erhållas billigt).³ Samtidigt påpekade han, att »sinka åter är et aldeles utur bruk kommit Instrument som blott tjenar till skrå!» och att »de Instrumenter som upköpas ifrån Köpenhamn äga härstädes icke serdeles förtroende, utan förskrifwas de bästa ifrån wissa ställen i Tyskland, såsom Waldthornen och Trumpetterne ifrån Wien eller Hanau, Clarinetter och Oboer ifrån Dresden . . .» Den 26 febr. 1812 beslöt konsistoriet i Lund att anställa yrkestrumpetare för att höja

¹ Den vokala avdelningens text var för solo »Lyd Mensklighetens röst och ömma . . .» och för kören »Gläds! Wishets muntra flock Af Himlens dyra råd . . .» (L. W.)

² Sannolikt avses Pergolesis berömda Stabat mater, som uppfördes i Sverige f. f. g. 1749 (jfr P. Vrethblad: »Konsertlivet i Stockholm under 1700-talet», Stockholm 1918, s. 149) och koralerna voro valda och arrangerade av Roman och senare av Zellbell d. y. Jfr Mobergs »Kyrkomusikens historia», 1932, s. 450. — Biljetterna vid denna konsert kostade 12 sk. sp.

³ Kanslersbrev av d. 29/1 1793 i Lunds univ.-bibl. Norlinds uppgift ang. förslag om »20 instr., jämte en sats inventionstrumpeter» (»Allm. musiklexikon», s. v. Lund, samt »Svensk musikhistoria», 1918, s. 154) överensstämmer alltså ej med källan. — — — Måhända ha de i Emanuel Wensters gåvobrev av 1832 och 1846 (Lunds univ.-bibl.) upptagna instrumenten delvis brukats av kapellet tidigare. De äro en klavecín (som tillhört droctn. Lovisa Ulrika), en »tenor viola» (byggd av Th. Rossman, Danzig 1671), »en altbasun (M. Henlein, Nürnberg. 1694), en oboè d'amore (J. G. Bauer, 1719), två »engelska krumhorn» (J. Eichentopf, Leipzig 1724), en gamba (J. Mahle, Ängelholm 1735), en kontrabas (samme tillv., 1751) samt två B-horn (W. von Leydholt, Dresden 1760).

glansen vid rektoratsombytena.¹ Hur stort Trolle-Wachtmeisters intresse var visar bl. a. hans första besök i Lund å ämbetets vägnar (den 19/7 1792, jfr L. W.), då han »omedelbart efter presentationerna behagade begifva sig till Academiens Capell-Sal, besåg des inrättningar och tillät de närvarande unge Capellister at under Directeuren Magister Wensters anförande uti en Concert lämna prof af sin öfning i Musiquen».

Wenster synes emellertid ha fått konkurrenter i sin lärareverksamhet och beklagat sig, »at flere af de Studerande skola informerat i Musiquen för betalning», vilket dock enligt ovannämnda kanslersbrev (den 29/1 1793) icke föranledde någon åtgärd, emedan kapellmästarens »egen kännedom af Musique och skickelighet i executionen ofelbart äger den säkraste motwigt emot mindre kunniges intrång . . ».

Ungefär samtidigt riktades nu kapellets musikliesamling med två donationer.

Lundatidningen meddelar den 8 nov. 1791, att »Hof-Jägmästaren och Riddaren af Kongl. Svärds-Orden Högvälborne Herr Baron Kiell Barnekow², en Herre af sällsynt Musikalisk Kännedom, till denna Academiens Capell skänkt en dyrbar Samling af Musicalier . . . Arbeten, hvilka af en Kännare valde och nyttjade, utmärka de största Mästares Snillen». Samlingen, som erhöi ett särskilt inventarium, omfattar verk av ett fyrtiotal namngivna tonsättare samt några anonymi; bl. a. märkas J. Christian Bach, Joh. Schobert, J. van Hal, Jos. Haydn (symfonierna nr 1—6, 60, 76—78 samt två i g- resp. f-moll; dessutom sex divertimenti op. 31), Gossec, Sacchini, Pugnani etc. Den 16 maj följande år omtalade tidningen, att »igenom Majoren och Riddaren Högvälborne Herr Baron Friedr. Hiertas frikostighet denna Kongl. Academiens Capell århållit en ganska vacker samling dels Handskrefne, dels i koppar stuckne Musicalier, hvilka urval röjer så mycket större Musicalisk kännedom: som de alle äro af berömde Mästare författade . . » Donationen omfattade emellertid endast ett fåtal verk av tämligen okända komponister.³

Beträffande övrig profanmusik i 1700-talets Lund ge källorna föga besked. Stadens räkenskapsböcker⁴ omnämna visserligen stadsmusikanter, men sällan deras namn och verksamhet. År 1680 nämnes »Stadspfeiferen» Peter Watz, 1747—58 »Musicanten» Ytterstedt och 1761—81 »Stads Musicanten» Simon Eriander. I detta sammanhang bör påpekas, att Chr. Wensters son och efterträdare Emanuel's musikliesamling innehåller en (kort och svag) violinkonsert i

¹ Weibull-Tegnér, a. a., s. 336 not 1.

² På Vittskövle slott.

³ Nämligen G. Cambini, Hofstetter, W. Pichl, Preuss och Türk. Saml. Barnekow och Hierta återfinnas båda i Lunds univ.-bibl. Senare donerades som bekant ytterl. några samlingar till Akad. kapellet, bl. a. den efter dir.mus. i Uppsala Engelhardt.

⁴ Mantalslängder (Landsarkivet i Lund).

B-dur med skordatur, signerad J. Ytterstedt.¹ Tanken ligger nära till hands, att tonsättaren kunde vara identisk med ovannämnde stadsmusikant. En tid efter det att Akademiska kapellet börjat ge offentliga konserter, begynte även utombys sällskap och enskilda musiker komma till Lund för gästspel.

Sålunda uppfördes den 16 sept. 1795 »uppå härvarande Kongl. Privil. Theatern Don Mico et Lesbina eller Tidens Sed, operette uti en Act», och en vecka senare »Ninette à la Cour eller Landtflickan på Hofvet, Operette uti 2:ne Acter». Annonssören hette Adelheid Niendahl, men vem som producerat »operetterna» meddelades ej (L. W.). Den förra torde vara Carl Stenborgs imitation av Dominiques och Romagnesis sångspel med samma namn och den senare Favarts parodi på Ciampis »Bertoldo alla Corte», vilket motiv lånades av åtskilliga tidens tonsättare, bl. a. J. A. Hiller i hans »Lottchen am Hofe». Den 15 sept. 1798 uppförde »Kongl. Kammarmusicus Zaar i Hr. Hellbergs hus med gunstigt biträde af härvarande Musique-amateurer en fullstämmig Vocal och Instrumental Concert», varvid solisten trakterade violin och viola, och i april följande år konserterade »härvarande Musique-Amateurer i Herr Tracteur Hellbergs hus» till förmån för offren vid en eldsvåda i Växjö. Konserten inbragte 84 r:dr och 16 skill för vilket växjöborna tackade i Lunds Weckoblad.³

Om *kyrkomusiken* i 1700-talets Lund lämna källorna tyvärr ytterst ringa upplysning, och de få uppgifter som stå att erhålla röra endast domkyrkans musiker och instrument. Den lärde prästmannen-kantorn hade i Lund liksom annorstädes, så småningom ställts i bakgrunden av musikern-organisten. I Lunds stads räkenskapsböcker 1680—1800 (i Landsarkivet) omnämnas såsom domkyrkoorganister: 1687—1708 Alexander Lewerentz, 1732—55 Michael Nubelius (samtidigt kantor), 1758—80 Friedrich Kraus och 1783—92 Wenster. Ehuru Lewerentz dessutom var rådman från början av 80-talet, står han likväl för resterande bevillningar under åren 1688—92.

Kraus organistfullmakt utfärdades redan den 25 sept. 1755,⁴ eftersom »den förrre organisten efter sig lemnat hwarken änka, eller Barn⁵ . .

¹ Lunds univ.-bibl. Satserna äro *adagio* — *allegro* — *adagio* 3/2 — *allegro* . Soloviolinen är stämd i g d' a' d". Tuttit består av två violinstämmor och »bassus», och fakturen är genomgående homofon.

² Jfr A. Wotquennes »Catalogue de la bibliothèque du conservatoire royal de musique de Bruxelles», del 1. Brux. 1898, s. 383 ff.

³ I Stockholm gavs en dyl. konsert för samma ändamål d. 28/4 med abbé Vogler som dirigent. (Jfr P. Vretblad, a. a., s. 277.)

⁴ Enl. ovann. promemoria till A. A. Hülphers av d. 8/5 1772 (Västerås lärov.-bibl. hs. Cb2).

⁵ Kanslersbrev av d. 16/9 s. å. (Lunds univ.-bibl.) Ang. den gamla traditionen med obligatoriskt övertagande av företrädarens änka, jfr C. A. Moberg, a. a. om »Olof Rudbeck d. ä. och musiken», s. 186.

likmätigt Kongl. May:ts nådigste stat, af d. 2. Maji 1749, som uttryckel. förmår, at Director Musices bör tillika wara organist wid domkyrkan . . .» Säsom kantorer nämna räkenskapsböckerna Hans Jönsson år 1680 (Weibull-Tegnér omtalar en kantor Kropp 1697) samt vidare Nybelius (Nobelius) 1706—08 och Wenster 1759—82.¹ Beträffande domkyrkomusikerna under mellanliggande år ha inga uppgifter kunnat erhållas. Efter allt att döma var alltså Mich. Nubelius kantor långt innan han blev organist, och detsamma gäller Chr. Wenster, som även kallas Cantor Scholae. Vad organistlönen angår, omtalas, att Friedrich Kraus uppbar 66.49 dlr silvermynt jämte »3 Tunnor, 2 Skjåppor Råg, och 3 T. 2 Skj. Korn». Dessutom hade han som »Ränta af 1 $\frac{3}{4}$ praebende Hemman» 32.20 dlr silvermynt samt »5 Skjåppor Råg, 1 Tunna 2 $\frac{1}{4}$ Skj. korn, och Hafre 4 Skjåppor». För »musicant»-sysslan tillkom ytterligare 100 dlr silvermynt — alltså en rikligt tilltagen årslön, i synnerhet när man tillägger dir.mus.-avlöningen (jfr ovan s. 3)!

Den år 1626 uppsatta domkyrkoorgeln bestod enligt organisten D. M. Nubelii uppgift av två »klaver» och en pedal samt 24 stämmor; i manualen: trumpet 8 fot, superoktav 2 f., kvint 3 f., gedackt 8 f., principal 16 f., schalm 4 f., mixtur 4 fack, flöjt 4 fot, oktav 4 f. och 8 f.; i bröstpositivet: gedackt 8 f. och 4 f., sesquialtera, krumhorn 8 f., oktav 4 f., gemshorn, scharf och mixtur; samt i pedalen: trumpet 8 f., basun 16 f., cornetto 2 f., oktav 8 f. och 4 f. samt »undersats» 16 f. (C. G. Brunius, a. a.). Instrumentet var även utrustat med tremulant, tre ventiler, sex bälgar och två »stjärnor», men var »antique och förfallit», enligt Joh. Miklin »dåligt, och för litet i en så stor kyrka». ² Brunius meddelar även, att kyrkan på 1680-talet anställt en »musicant» att traktera dess lösa instrument: en altbasun, två tenorbasuner, två »kornetter», d. v. s. sinkor, och två fioler.

Intresset för rent liturgisk musik var under den rationalistiska epoken ytterst ringa, och Sverige utgjorde därvidlag intet undantag. Det är ganska sällan man påträffar ett sådant intresse som hos en anonym insändare i Lunds Weckoblad den 20 jan. 1779, vilken klagar, att i »de nya Coral-Böckerna, som för några år sedan blefvo omtryckta till Kyrkornas behof, har Boktryckaren Stolpe . . . tagit sig friheten att alldeles förändra Aftonsångs texten till Jule-Dagen . . . så när Prästen mässar man ej vet antingen han yrar eller har fådt annan ingifvelse än tilförne . . . Skulle man så få leka med våra publica böcker, så blefve en fullkomlig villervalla.» Vilken av de prae-

¹ Domkyrkans klockare voro enl. samma källa Måns (Magnus) Rijsbeck 1680—96, Joh. Reinhålt 1706—08, Joh. Grönlund 1732—48, Gersorius (Hiersorius) 1749—63, mag. Ahlman 1767—74, fältskär Caspar Schönbeck 1776—96 samt Dahlén 1797—1800.

² Enl. odat. meddelanden till A. A. Hülphers (Västerås lärov.-bibl., hs. Cd5 och Cb2). Stämmornas omfång var »från C till c''''. Här är intet rygg-positiv utan ett så kalladt Bröst wärk utbygdt öfwer Claveeren. Orgelen står i gamla Chor Thonen . . .».

Haeffnerska koralböckerna det här är frågan om, meddelades icke; det är möjligt, att klandret gäller felaktigheter i något av de talrika omtrycken av 1697 års koralbok. Om Akademiska kapellets medverkan vid gudstjänsterna har ovan talats (jfr instruktionen s. 4). Slutligen förtjänar nämnas, att organisten Kraus även anlätades att besiktiga och »approbera» kyrkoorglar på landsbygden.¹

Om skolmusiken på 1700-talet giva källorna än mindre besked, men dess anseende i Lund var, liksom i det övriga Sverige, i starkt nedgående, och koralundervisningen inskränktes tidigt.² Att ännu på 80-talet domkyrkokantorn även hade vanlig lärartjänst vid den gamla katedralskolan, bevisas av domkapitlets protokoll den 9 juni 1784 (i Lunds Läroverks arkiv).

Enligt detta »föredrogs Director Musices och Rector Cantus Magister Wensters ingifne Memorial, deruti han anförer, at det ifrån början af Des tjenstetid icke ålegat honom, at läsa för Disciplarne här wid Scholan; utan att sådant berott af Dess egit begifwande uppå framledne Herr Biskopens och Prokantzlerens Doctor Engeströms anmodan. Och som han numera af flere anledningar icke finner sig wid att dermed fortfa, så anhåller Han, at blifwa entledigad ifrån samma embete, hwiket egenteligen tillkommer Rector och Collega Scholae.» Dessa båda herrar medgävo, att »de icke känna någon Cantors skyldighet at göra någon del af den tjenst en Collega tillhör», och »ehuru Directeur Wenster den tid då han sökte at jemte Directeurs sysslan wid Akademiska Capellet blifwa bibehållen wid Cantors beställningen, förbundet sig att emot denna förmåns åtnjutande skjöta både Sängen och Lektionerne efter wanligheten: Likwäl och som det egenteligen är Cantors skyldighet at endast en tima hwarje dag i weckan öfwa Scholae-ungdomen i Sång, och Hans tjenst wid Lektionerne för närwarande inte behöfwat: så finner Consistorium skjäligt entlediga Honom ifrån dessa sistnämnda gjöromål. . . .» På Wensters anhållan om »intyg, at han oförwitligen under sin tjenstetid förrättat det wid publique Scholan friwilligt (!) åtagna Scholae embetet», förklarade konsistoriet, att det därvid »icke funnit något at påminna . . .» (Domkap. protok. den 15 sept. s. å.).

Universitetets director musices, domkyrkans organist och kantor samt skolans rector cantus i en och samma person kunde givetvis icke ha mycken tid till övers för skolmästaresysslor, men vi se av denna lilla kontrovers, hur långt de gamla traditionerna redan gått mot sin upplösning. Icke ens i konsistoriet hade man längre någon tanke på att rector cantus en gång varit skolans näst viktigaste lärarkraft, och att Wensters sakligt sett betydelselösa befrielse från övrigt skol-

¹ Notis fr. Köpinge d. 10/8 1772 i Västerås lärov.-bibl. (hs. Cd5).

² Jfr S. Walins upps. i denna tidskr. årg. 20 s. 34.

arbete betydde ett avklippande av den sista förbindelsetråden mellan lärdomens och musikens värld. Därmed hade musikkivet i Lund även formellt länkats in i den moderna, skickelsedigra utvecklingen och de sista musikaliska utlöparna från det medeltida, danska Lund tynat bort.
